

บทที่ 5

บทสรุป

ในการศึกษานี้เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนหมู่บ้านป่าก่อ กับป่าภูมคธิ ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อความเข้าใจถึงเงื่อนไขหรือข้อจำกัดที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของชุมชน ประกอบกับปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหมู่บ้านแห่งนี้ รวมทั้งทิศทางการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหมู่บ้านป่าก่อ เพื่อสามารถวิเคราะห์ถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน นอกจากนี้แนวคิดการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านนั้นเป็นแนวคิดที่มีการจัดการตามความแตกต่างเฉพาะตัวของแต่ละพื้นที่ โดยเป็นไปตามข้อจำกัดหรือเงื่อนไขต่างๆในพื้นที่นั้นๆ สำหรับการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาจากชุมชนหมู่บ้านป่าก่อ เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง และการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนหมู่บ้านป่าก่อกับป่าภูมคธิ จะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจความเป็นไปในชุมชนเพิ่มมากขึ้น และในอนาคตสามารถนำมาใช้ประกอบและสร้างสรรค์เป็นแนวคิดในการจัดการป่าต่อไปได้

โดยที่ในการศึกษานี้ เป็นการศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษา หมู่บ้านป่าก่อ อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ซึ่งผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยในเชิงคุณภาพนั้นใช้การสัมภาษณ์ เพื่อทราบถึงประวัติความเป็นมา ความเชื่อ รูปแบบการจัดการทรัพยากรและรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ส่วนในเชิงปริมาณนั้น ผู้ศึกษาได้ทำการสอบถามตามแบบสอบถามที่กำหนดไว้ทั้งหมดเป็นจำนวน 65 ชุด เพื่อทำความเข้าใจในโครงสร้างของชุมชนด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมทั้งการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าและความคิดเห็นในเรื่องการรักษาป่า เพื่อเป็นแนวทางที่จะใช้วิเคราะห์ถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน และความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากร

จากการศึกษาพบว่า หมู่บ้านป่าก่อแห่งนี้มีประสบการณ์ในเรื่องการจัดการดิน-น้ำ-ป่าด้วยตนเองมาเป็นเวลาช้านาน โดยในการจัดการทรัพยากรของชุมชนนี้จะเป็นการจัดการร่วมกันระหว่างดิน-น้ำ-ป่า เพราะชาวบ้านเรียนรู้ว่า วิธีการดูแลรักษาดิน-น้ำ-ป่าให้ได้ผลหรือมีประสิทธิภาพดีนั้น ต้องกระทำร่วมกันโดยไม่สามารถจะแบ่งแยกอย่างใดอย่างหนึ่งได้ โดยเฉพาะ “ป่า” อันเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่นำมาซึ่งความสมบูรณ์ของดินและน้ำ ประสบการณ์ของชุมชนในเรื่องนี้ได้มีมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน มันเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการรักษาป่าได้ แม้ว่าในบางช่วงเวลานั้นได้มีเหตุปัจจัยจากภายนอกเข้ามากระทบ เช่น กรณีการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ(ข้าวโพด)ภายในหมู่บ้านป่าก่อ ที่ได้ทำให้ความเคร่งครัดในเรื่องการรักษาป่าเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนด้วย แต่อย่างน้อยชุมชนก็เรียนรู้วิธีการแก้ไขปัญหากจากประสบการณ์ดังกล่าว และด้วยความเข้มแข็งเหนียวแน่นภายในชุมชน ทำให้ชุมชนได้ร่วมกันปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรตามวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน

อย่างไรก็ตาม ชุมชนหมู่บ้านป่าก่อแห่งนี้ซึ่งเป็นชุมชนที่ก่อตั้งมาเป็นเวลานานพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยทั้งจากภายในชุมชนและนอกชุมชนที่เข้ามากระทบ และในปัจจุบันชุมชนก็ยังคงมีความสามารถในการดำรงอยู่ของชุมชนได้ในระดับหนึ่ง แม้ว่าชุมชนจะถูกเชื่อมโยงเข้ากับระบบตลาดเศรษฐกิจภายนอก สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะชุมชนหมู่บ้านป่าก่อแห่งนี้มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นพื้นฐานสนับสนุนในการดำเนินชีวิตและดำรงอยู่ของชุมชน สำหรับศักยภาพในการจัดการป่าของชุมชนนั้น ชุมชนหมู่บ้านป่าก่อแห่งนี้มีพัฒนาการในการจัดการป่าของตัวเองมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน แต่เป็นการจัดการป่าที่อิงอยู่กับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน ดังนั้นการจัดการป่าของชุมชนจึงมีความสอดคล้องกับสภาพในความเป็นจริงมากกว่าองค์กรที่การจัดการป่าที่ถูกจัดตั้งและนำแนวความคิดในคำเนิการมาจากภายนอกชุมชน แม้ว่าการจัดการดังกล่าวจะมีเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนแล้วก็ตาม แต่เนื่องจากเป็นแนวความคิดที่มาจากภายนอกและค่อนข้างขาดความยืดหยุ่นต่อสภาพความเป็นจริง การจัดการดังกล่าวจึงไม่ประสบความสำเร็จและสร้างปัญหาให้แก่ชุมชน ส่วนการจัดการป่าของรัฐนั้น นโยบายและการดำเนินการ ได้มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนทางตรงและอ้อม และเป็นข้อขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ในปัจจุบันปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือผลกระทบดังกล่าวกลายเป็นแรงกดดันให้มีการอพยพแรงงานออกนอกหมู่บ้าน ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการล่มสลายของชุมชนได้ ในอีกแง่มุมหนึ่งเป็นการสะสมปัญหาและนำไปสู่การเกิดวิกฤตการณ์ของสังคมไทยได้ในอนาคต สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะรัฐมีโลกทัศน์การจัดการและดำเนินการแบบแยกส่วน โดยไม่เข้าใจว่าปัญหาทุกปัญหานั้นมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน การจัดการป่าของรัฐจึงไม่สามารถดำเนินการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดแยกคนออกจากป่าได้

ดังนั้นจึงสามารถสรุปลักษณะพิเศษของหมู่บ้านที่ทำการศึกษาได้ดังนี้ ประการหนึ่ง ลักษณะของชุมชนต้องเป็นหมู่บ้านป่ามาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งมักเป็นหมู่บ้านที่อยู่ค่อนข้างห่างไกลและการคมนาคมลำบาก และเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะทางกายภาพหรือสภาพภูมิประเทศเป็นเขตภูเขาสูงชัน อันเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการบุกเบิกที่ทำกิน โดยเฉพาะที่ราบสำหรับเพาะปลูกข้าว ลักษณะดังกล่าวนี้จะเป็นข้อแตกต่างกับภูมิภาคอื่นของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลางซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มและอยู่ใกล้แหล่งน้ำ ทำให้สะดวกและเหมาะสมแก่การเพาะปลูก อันเป็นที่มาของการลดลงของพื้นที่ป่าในบริเวณภาคกลาง ณ ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ในอดีตเนื่องจากพื้นที่มีบริเวณที่นาอย่างค่อนข้างจำกัดนั้น ที่นาจึงกลายเป็นทรัพย์สินที่สำคัญของครัวเรือน เพราะนั่นหมายถึงปริมาณข้าวที่จะมีบริโภคภายในครัวเรือน เมื่อนั้นเป็นถึงสำคัญของการดำรงชีพของชุมชนแล้ว ดังนั้นเมื่อใดที่สมาชิกภายในชุมชนประสบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับบริเวณที่นา เมื่อนั้นสมาชิกภายในชุมชนจะร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหานั้น ซึ่งนั่นเป็นประการที่สองของลักษณะพิเศษของหมู่บ้านที่ทำการศึกษาคือ ความเหนียวแน่นของระบบเครือญาติ ความเห็นอกเห็นใจกันในหมู่เครือญาติที่เข้มแข็งนี้ ส่วนหนึ่งทำให้เกิดการเคารพกฎเกณฑ์กติกาที่ชุมชนร่วมกันกำหนดไว้และถือปฏิบัติสืบมา การช่วยเหลือกันในหมู่บ้านเครือญาตินี้เป็นวัฒนธรรมของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งให้ความสำคัญกับกลุ่มญาติพี่น้องของตนอย่างมาก จนมีคำกล่าวติดปากว่า “คนบ้านเดียวกัน” ประการสุดท้าย คือ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร โดยเฉพาะป่า เพราะความสมบูรณ์ดังกล่าวเป็นแหล่งที่ช่วยสนับสนุนให้การดำรงชีพของสมาชิกในชุมชนคงอยู่ได้ ที่ผู้ศึกษาสามารถเห็นได้ชัดเจน คือ การเก็บอาหารจากป่าเพื่อนำมาปรุงเป็นอาหารแต่ละมื้อในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน และนอกจากนี้ชุมชนยังได้รับประโยชน์ต่างๆจากป่าดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น

ถ้าหับข้อเสนอนั้น ในอนาคตน่าจะมีการศึกษาเรื่องการประเมินศักยภาพของชุมชนกับป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประเมินค่าทางเศรษฐกิจของชีวิตชุมชนในส่วนที่สัมพันธ์กับป่า ทั้งการผลิตทางเศรษฐกิจของชุมชนเองเมื่อเปรียบเทียบกับการผลิตจากป่า(โดยรวม) และการประเมินผลผลิตจากป่า(โดยรวม)สำหรับการบริโภคภายในชุมชนกับในส่วนที่ชุมชนได้ขายออกไปภายนอก รวมทั้งการประเมินมูลค่าผลผลิตจากป่าทั้งหมดโดยละเอียด ซึ่งประเด็นเหล่านี้จะมีช่วยทำให้การประเมินศักยภาพของชุมชนกับป่า กลายเป็นการประเมินศักยภาพที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยที่การศึกษาการประเมินศักยภาพดังกล่าวสามารถนำไปสู่การเสนอแนะทางนโยบายที่มีหลักฐานอ้างอิงถึงศักยภาพของชุมชนกับป่าได้ต่อไป

ท้ายที่สุด ในการพัฒนาที่ยั่งยืนถาวร มนุษย์ซึ่งมีความแตกต่างและมีเอกลักษณ์ต้องตระหนักและยอมรับว่าตนเองเป็นเอกภาพและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ และไม่เคยที่จะเอาชนะธรรมชาติได้อย่างแท้จริง สักครั้ง การมองธรรมชาติถึงแควดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติจึงเป็นการมองว่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีชีวิต มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ ดังนั้นการจัดการสิ่งแวดล้อมภายใต้ความเชื่อที่ว่ากฎทางนิเวศวิทยากำกับศีลธรรมของมนุษย์เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องยึดถือ ซึ่งเมื่อตระหนักและยอมรับเช่นนี้การดำรงชีวิตของมนุษย์จึงควรอ่อนน้อมและเคารพ ดูแลรักษาธรรมชาติไว้

ดังที่ ดิชนัท ฮันท์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือสันติภาพทุกอย่างก้าวว่า

“หากเรามองให้ลึกกลงไปในแผ่นกระดาษ เราก็จะเห็นแสงตะวันในแผ่นกระดาษ ปราศจากแสงตะวัน ป่าไม้จักไม่มี ความจริงแล้ว ไม่มีอะไรเติบโตใหญ่หากไม่มีแสงตะวัน ดังนั้น เราจึงพูดได้ว่ามีแสงตะวันอยู่ในกระดาษแผ่นนี้เช่นกัน กระดาษและดวงตะวัน “ เป็นอยู่ระหว่างกันและกัน ” หากเรามองลึกกลงไปอีก เราจักเห็นคนตัดไม้ นำเอาไม้ไปโยกให้เป็นเชือกกระดาษ และเราจักเห็นคันข้าวสาลี เราจึงรู้ว่าคนตัดไม้ผู้อยู่ไม่ได้หากไม่มีขนมปังในแต่ละวัน ดังนั้น คันข้าวสาลีที่กลายเป็นขนมปังก็อยู่ในกระดาษแผ่นนี้เช่นกัน พ่อแม่ของคนตัดไม้ก็อยู่ในกระดาษแผ่นนี้ด้วย เมื่อเรามองอย่างนี้ เราจะเห็นว่าหากปราศจากสิ่งเหล่านี้ จะไม่กระดาษแผ่นนี้ให้มองลึกกลงไปอีก เราจักเห็นตัวเราเองในกระดาษแผ่นนี้ด้วย ไม่เป็นการยากที่จะเห็น เพราะเมื่อเรามองที่แผ่นกระดาษ มันก็คือส่วนหนึ่งของการรับรู้ของเรา จิตของเธออยู่ที่นี้ และจิตของฉันก็เช่นกัน ดังนั้น เราจึงพูดได้ว่าทุกๆสิ่งอยู่ที่นี้ และในกระดาษแผ่นนี้ เราจักไม่สามารถหยิบยกอะไรสักอย่างที่ไม่ได้อยู่ที่นี้ เวลา สถานที่ หรือสีนแผ่นดิน สายฝน แร่ธาตุในดิน แสงตะวัน หมู่เมฆ แม่น้ำ ความร้อน ทุกอย่างดำรงอยู่ร่วมกันในกระดาษแผ่นนี้...นั่นคือ “ การเป็นอยู่ระหว่างกันและกัน ” เราไม่สามารถ “ เป็นอยู่ ” โดยโดดเดี่ยวแต่ถ้าหังได้ เราจำเป็นต้องเป็นอยู่ระหว่างกันและกันกับทุกๆสิ่ง การเป็นอยู่ของกระดาษแผ่นนี้คือการเป็นอยู่ของทุกๆสิ่งอื่น”